

ANDREA VREEDE

UITGEVERIJ
CONSERVE

SUPER MARIO MONTI

DE PROFESSOR DIE ITALIË EN DE EURO MOEST REDDEN

Andrea Vreede

SUPER MARIO MONTI

De professor die Italië en de euro moest redden

[Uitgeverij De Rode Kamer | Haarlem](#)

Introductie

November 2011: In het heetst van de schulden crisis is het vertrouwen in de flamboyante Italiaanse premier Silvio Berlusconi tot het nulpunt gedaald. President Giorgio Napolitano grijpt in. Berlusconi moet aftreden en oud-eurocommissaris Mario Monti volgt hem op.

Met een zakenkabinet moet 'Super Mario' nu hervormingen doorvoeren waar het land al 20 jaar op wacht. Hij moet streng bezuinigen en tegelijkertijd de stagnerende economie weer aan de gang krijgen. En de Italianen opvoeden tot oppassende burgers die zich aan de wet houden en belasting betalen. Zal hem dat lukken in een land waar altijd alles moet veranderen, opdat het allemaal hetzelfde blijft?

Andrea Vreede (Amsterdam, 1962) vestigde zich in 1994 in Italië voor de taal en het land. Van 2002 tot 2012 was ze correspondent voor het NOS Journaal. Nu werkt ze vanuit Rome als freelance journalist en Italië-deskundige. Bij Conserve publiceerde ze eerder in de NOS-correspondentenreeks met veel succes het wandelingenboek *De magie van Rome*, waarvan 10.000 exemplaren werden verkocht.

Voorwoord

Mario Monti is een raadselachtige figuur. Hij heeft meer weg van een Britse professor dan van een Italiaanse politicus. Zeker voor wie zich het lichtend voorbeeld van zijn voorganger Silvio Berlusconi nog goed kan herinneren.

Monti is de gereserveerdheid zelve. Keurig, correct en gezaghebbend. De Italianen vielen over elkaar heen in het beschrijven van de voortreffelijkheid van de man die hun land uit de grootste crisis sinds de Tweede Wereldoorlog moest redden. Vanuit Europa klonk een diepe zucht van opluchting. Eindelijk een Italiaan die de zaken goed zou aanpakken. Zodat Italië niet om zou vallen en de Europese munt geen gevaar meer zou lopen.

Middenin Monti's avontuur als leider van een zakenkabinet kreeg ik het verzoek een boek over hem te schrijven. Het leek me, in de maanden na mijn vertrek als correspondent bij het *NOS Journaal*, een goed idee. Alleen vroeg ik me af of Monti wel genoeg stof zou opleveren voor een heel boek. Meer een man voor een flink artikel, dacht ik.

Maar gaandeweg veranderde het verhaal over de oud-Eurocommissaris die premier werd in een relaas over de structurele problemen waar Monti mee te maken kreeg. Dit boek is een zoektocht geworden naar de achtergronden van de huizenhoge staatsschuld, de enorme corruptie en het falen van de Italiaanse staat. Waarom Italië is zoals het is en wat er moet gebeuren om het land te veranderen. Beter en rechtvaardiger te maken voor zijn burgers.

Want hoewel hier altijd de zon schijnt, de wijn en het eten geweldig zijn en de mensen er immer goed verzorgd bijlopen, is er heel veel mis. Eigen merites worden zelden beloond. Het systeem beschermt de sterken en niet de zwakkeren. Sluwheid en gewiektheid zijn noodzakelijke kwaliteiten. Goedheid is voor sukkel.

Heel veel Italianen zijn deze situatie zat. Ze willen als burgers hun rechten kunnen laten gelden en niet als onderdanen de machthebbers om gunsten moeten vragen. Ze willen echte hervormingen en niet de loze woorden die ze al tientallen jaren van hun politici te horen krijgen. Daarom keken velen hoopvol naar Mario Monti en zijn regering van deskundigen. Hij moest de verandering inzetten. En dat heeft hij zeker gedaan. Maar toen kwam het systeem in verzet en begon zijn langzame neergang.

Dit boek is met veel liefde voor Italië geschreven. Niet voor niets woon ik er al bijna twintig jaar. Net zoals bij zoveel noorderlingen met een zuidelijk hart is die liefde vermengd met somberheid. Maar ook met hoop, want Italië heeft bewezen in staat te zijn tot momenten van ongekende vooruitgang.

Ik dank iedereen die aan dit boek heeft meegewerkt. In het bijzonder Aart Heering, wiens scherpe inzicht mij voor vele fouten heeft behoed, en Mieke Geuzebroek, die op uitmuntende wijze vorm en taalgebruik heeft bewaakt.

Andrea Vreede,
Rome, eind maart 2013

1. DE VAL VAN BERLUSCONI

Het weer is zacht in Rome op de avond van 12 november 2011. Het is zaterdag. Na opnieuw een hectische week zijn de beurzen vrijdagavond gesloten, maar in de Italiaanse politiek is het helemaal geen weekend. Na dagen van talmen en touwtrekken is het nu dan eindelijk zover. Premier Silvio Berlusconi gaat zijn ontslag aanbieden aan president Giorgio Napolitano.

Het is druk op straat. Mensen haasten zich vanuit hun werk naar huis. Toeristen schuiven naar Italiaanse begrippen vroeg aan tafel in de restaurants rond Piazza Venezia, niets vermoedend van de aanstaande ontknoping van een koningsdrama. Journalisten uit binnen- en buitenland begeven zich op een holletje naar de plekken waar het zich vanavond allemaal afspeelt. Eerst verzamelen ze zich bij Palazzo Chigi, het Catshuis van Italië. Daar houdt Berlusconi zijn laatste ministerraad, om zich vervolgens per gepantserde auto te verplaatsen naar zijn residentie in Rome, Palazzo Grazioli, vlak naast Piazza Venezia. Wanneer rond 19 uur sommigen van zijn ministers te voet door de hoofdingang Palazzo Chigi verlaten, worden ze uitgeoeld door een kleine menigte nieuwsgierigen. Ze zoeken snel een veilig heenkomen.

En dan begint het wachten. Hoe laat zal Berlusconi zich naar het Quirinaal begeven, het paleis van de president dat op een steenworp afstand van zijn woning ligt? Zal hij dat nog vóór of misschien zelfs tijdens de televisiejournaals van 20 uur doen? Of liever erna, om zichzelf een liveverslag van zijn aftreden te besparen? Geen van de aanwezige journalisten weet het en daarom verplaatst het mediacircus zich eerst maar naar Palazzo Grazioli, het statige paleis dat Berlusconi sinds jaar en dag huurt en dat toneel is geweest van vele van zijn beruchte feestjes. Maar vanavond is het niet gemakkelijk om er te komen. Talloze carabinieri en politieagenten in burger bewaken de omgeving. Niet zonder reden, want veel mensen die eerst bij Palazzo Chigi stonden verzamelen zich nu onder de verlichte ramen van Berlusconi's vesting. Hun aantal groeit met de minuut. Er heerst een vrolijke, zelfs uitgelaten stemming. De carabinieri laten de mensen hun gang gaan. Alleen vlak voor de ingang zelf staan dranghekken om de weg vrij te houden voor de stoet auto's die Berlusconi straks naar de president moet brengen. Met zachte aandrang en vriendelijke woorden wordt de menigte gemaand om afstand te houden.

Ik tel vooral veel jonge Italianen. Sommigen hebben flessen *spumante*, Italiaanse champagne, bij zich. Iemand heft een bord omhoog met de tekst 'Vandaag is het Bevrijdingsdag'. Er worden verzetsliedjes gezongen uit de Tweede Wereldoorlog,

zoals de anti-Silvio evergreen *Bella Ciao*. Dit keer met een voor de gelegenheid aangepaste tekst: ‘Ciao Silvio ciao Silvio, ciao ciao ciao!’ Een enkeling zwaait met een Italiaanse vlag. En steeds gaan de blikken omhoog om te zien of er ook een glimp op te vangen valt van Silvio zelf.

Maar Berlusconi laat zich niet zien. Binnen bedankt hij voor de laatste keer zijn medewerkers en maakt zich op om, zoals hij later zal verklaren, zijn plicht te gaan doen voor het vaderland.

En dan is het zover. Een kwartier nadat de *Achtuurjournaals* van de Italiaanse televisie hun uitzending hebben beëindigd, stapt de premier in zijn limousine en gaat op weg. Naar een onthaal dat hij niet licht zal vergeten.

Buiten bij het presidentieel paleis wacht een nog veel grotere menigte hem op. Zo gauw de Romeinen doorhadden dat het uur U was aangebroken, zijn ze met honderden, misschien wel duizenden tegelijk naar het plein voor het Quirinaal gegaan. Daar hebben ze gewacht en geluisterd naar een spontaan concert van een haastig opgetrommeld koor en orkest. Met verve zijn het volkslied en zelfs het *Hallelujah* uit Händels *Messiah* ten gehore gebracht. Een passend eerbewijs voor de man die zichzelf ooit de Gezalfde des Heren heeft genoemd. En dat bedoelde hij niet als grapje.

Om kwart voor negen komen de eerste sms’jes binnen dat Berlusconi onderweg is en slaat de stemming om. De sfeer wordt grimmiger. De politie heeft grote moeite om de massa in bedwang te houden. Er wordt geduwd en getrokken. Naast mij begint een mevrouw van meer dan middelbare leeftijd met overslaande stem te schreeuwen als ze de eerste auto ziet naderen: ‘Clown, klootzak, het is een schande, een schande!’ Anderen vallen haar bij en onder een hels lawaai van woedende burgers schiet Berlusconi’s auto voorbij om de hoofdingang van het paleis in te draaien. Het is bijna onmogelijk om door het donkere glas een glimp van zijn gezicht op te vangen. Maar vrolijk zal hij niet gekeken hebben.

Berlusconi blijft maar korte tijd bij de president. Nog steeds schreeuwend en zingend wacht de menigte op het plein voor het Quirinaal op het moment dat hij weer naar buiten komt. Tevergeefs. *Silvio has left the building*. Door een zij-uitgang en als een dief in de nacht.

Het is het roemloze einde van meer dan zeventien jaar Berlusconi. Een periode die loopt van mei 1994 tot november 2011, waarin hij vier keer premier van Italië is geweest. Waarin door zijn toedoen de Italianen tot op het bot verdeeld zijn geraakt in voor- en tegenstanders. In door liefde verblinde fans en fanatieke Silvio-haters. De eersten zijn er vanavond uiteraard niet bij. Dit is het feest van iedereen die hem niet meer kon luchten of zien. Jong en oud. En terwijl de ouderen lachend en grappend het

plein verlaten, rijden de jongeren in een lange stoet toeterende auto's en brommers over Piazza Venezia, alsof thuisclub AS Roma opeens AC Milan met 3-0 in de pan heeft gehakt.

Tot in de kleine uurtjes wordt er voor Palazzo Grazioli gehost en gefeest. Maar, zo blijkt al snel, ook daar is Silvio niet. Die is na zijn bezoek aan de president meteen doorgereden naar het vliegveld. Om in zijn thuisbasis Milaan zijn wonden te likken en zich te bezinnen op de toekomst.

Het verlies van een comfortabele meerderheid

En dat terwijl het allemaal zo rooskleurig begon. In het voorjaar van 2008 won de toen 71-jarige Berlusconi de parlementsverkiezingen aan het hoofd van een coalitie van zijn eigen partij *Popolo della Libertà* (Volk van de Vrijheid, afgekort PDL), de Lega Nord van Umberto Bossi en een kleine Zuid-Italiaanse partij. *(80,5% van de kiesgerechtigden gingen stemmen. De PDL behaalde 37,4%.)* Het leverde hem, dankzij de Italiaanse kieswet, een plezierige meerderheid op in de Kamer van Afgevaardigden en zelfs een uitermate comfortabele meerderheid in de Senaat. *(344 op 630 zetels in de Kamer van Afgevaardigden en 174 op 315 in de Senaat (die met nog 7 senatoren-voor-het-leven in 2008 in totaal 322 zetels telde).)*

Ter linkerzijde bracht de uitslag van de verkiezingen een kleine aardverschuiving teweeg. De socialistische en hardliner-communistische splinterpartijtjes haalden de kiesdrempel niet en keerden niet terug in het parlement. De progressieve *Partito Democratico* (als PD de erfgenaam van de eens zo machtige Italiaanse Communistische Partij) verloor flink en moest genoegen nemen met de titel van grootste oppositiepartij.

De weg leek vrij voor de Liberale Revolutie die Berlusconi tijdens zijn vorige drie ambtstermijnen zo vurig had beloofd. Met een kersvers team van 21 ministers en 37 staatssecretarissen kon Italië nu echt op de rails worden gezet. Maar in de praktijk bleek daar weinig van terecht te komen. Het parlement werd door Berlusconi voornamelijk ingezet voor het maken van op maat gesneden onschendbaarheidswetten die de premier uit handen van justitie moesten houden. Berlusconi wordt immers, ver voordat hij begin 1994 besloot de politiek in te gaan, achtervolgd door een lange reeks processen wegens onder andere corruptie, belastingfraude en omkoping. Reden waarom elk parlement waarin hij over een meerderheid beschikte zich heeft moeten inspannen om speciaal voor zijn situatie geschreven wetten te produceren. Wetten die vervolgens keer op keer door het

Constitutionele Hof genadeloos werden neergesabeld omdat ze in strijd waren met de Italiaanse grondwet. En dan konden de advocaten van de premier weer om de tafel om een nieuwe list te verzinnen. Advocaten die overigens tegelijkertijd ook lid van het parlement zijn voor de PDL. Dat maakt het allemaal wat gemakkelijker.

Wel kwam in deze laatste regeringsperiode met enige moeite een hervorming van het onderwijssysteem tot stand. Een omstreden en zeker niet volmaakte hervorming waarbij Berlusconi's minister van Onderwijs vooral het aantal leerkrachten in het basisonderwijs wist te verminderen. Vakbonden, docenten en leerlingen waren woedend en gingen massaal de straat op.

Andere wapenfeiten waren het vriendschapsverdrag tussen Italië en het Libië van kolonel Kadhafi en het startsein voor de bouw van een brug over de Straat van Messina, die het eiland Sicilië met het Italiaanse vasteland moet gaan verbinden. Een groots project waarvan critici al jaren het nut betwijfelen. En, niet te vergeten, het opnemen in het wetboek van strafrecht van een nieuw misdrijf: clandestiniteit oftewel het illegaal op Italiaans grondgebied verblijven van immigranten. Een punt dat Berlusconi's coalitiegenoot Lega Nord erg ter harte ging. Na een verleden als protestpartij tegen de graaiende en spilzuchtige regeringen in Rome was de Lega, zo gauw de partij met hulp van Berlusconi zelf op het regeringspluche was beland, haar pijlen gaan richten op immigranten. Na de val van bondgenoot Silvio in 2011, zoekt de Lega nu buiten de landsgrenzen naar een zondebok. Als oppositiepartij tegen het zakenkabinet van Mario Monti geeft de partij Europa de schuld van alle ellende. Aan vijanden om de achterban boos te houden is blijkbaar nooit gebrek.

Maar in de jaren vóór 12 november 2011 was de Lega Berlusconi's trouwste bondgenoot. Zo trouw, dat volgens kwade tongen vanuit Berlusconi's eigen gelederen de premier meer aan de leiband leek te lopen van Lega-voorman Umberto Bossi dan zelf een eigen koers te varen. Kritiek op deze gang van zaken bleek door de *Cavaliere* (of kortweg *Cav* is een van de bekendste bijnamen van Berlusconi. Dit vanwege de eretitel *Cavaliere del Lavoro* (Ridder van de Arbeid) die hem vanwege zijn succes als ondernemer in 1977 is toegekend.) niet erg gewaardeerd te worden. Hij luisterde er niet eens naar. Zo bleef de onvrede groeien en begonnen er langzamerhand haarscheurtjes zichtbaar te worden in de PDL.

De *Popolo della Libertà* is sowieso vanaf het moment van zijn oprichting een wonderlijke constructie gebleken. De partij is geboren uit een geniale inval van Berlusconi zelf, die gedurende zijn tijd in de oppositiebankjes onder de regering-Prodi beseftte dat van het appeal van zijn eerste partij *Forza Italia* (Hup Italië) weinig over was gebleven. In november 2007 verraste hij vriend en vijand door bij een 'spontane' bijeenkomst op een plein in Milaan op de treeplank van zijn

limousine te klimmen en de verzamelde toehoorders te verkondigen dat *Forza Italia* zou opgaan in een veel groter geheel. Een nieuwe partij waar ook andere partijen van centrum-rechts welkom waren. De belangrijkste daarvan was *Alleanza Nazionale* of AN (Nationale Alliantie), een conservatieve partij voortgekomen uit de voormalige fascistische partij van Italië. Het was Berlusconi die in 1993 partijleider Gianfranco Fini openlijk steunde, toen deze zich kandidaat stelde voor het burgemeesterschap van Rome. Fini verloor, maar voor het eerst in de Italiaanse naoorlogse geschiedenis waren de postfascisten uit het politieke verdomhoekje gekropen en konden ze volwaardig gaan deelnemen aan de Italiaanse democratie. Fini stond daarna flink bij Berlusconi in het krijt.

In de jaren die volgden had de samenwerking, met ups en downs, zich voortgezet en geleid tot herhaaldelijke regeringsdeelname van AN. De downs werden gekenmerkt door ruzies tussen Fini en de leiders van de Lega Nord, de andere vaste coalitiepartner van Berlusconi. Een groter contrast tussen de correcte, van nationalisme doortrokken Gianfranco Fini en de grofgebekte, naar onafhankelijkheid voor zijn Padania (land van de rivier de Po) strevende Umberto Bossi is bijna niet denkbaar. Fini mopperde ook vaak op wat hij een gebrek aan een ‘commandocentrum’ noemde. Waarmee hij bedoelde dat in de hiërarchische structuur van de regeringen-Berlusconi weinig inspraak mogelijk was. Berlusconi’s woord was wet en daarmee uit.

Ondanks dit alles besloot Fini in 2007 om zijn *Alleanza Nazionale* te laten samenvloeien met Berlusconi’s nieuwe geesteskind. Het zou op termijn een van zijn onverstandigste beslissingen blijken. Officieel zag de PDL het licht als een federatie van partijen, maar in de praktijk was het een even ondemocratisch gerunde applausmachine als *Forza Italia*. Misschien heeft Fini gedacht dat hij meer invloed zou kunnen uitoefenen op Berlusconi wanneer ze beiden tot dezelfde partij zouden behoren. Hoe het ook zij, na de verkiezingswinst van de coalitie PDL en Lega in 2008 kreeg Fini als beloning voor zijn inspanningen de post van Kamervoorzitter.

De opstandige kroonprins

Kamervoorzitter zijn betekent boven de partijen staan. Neutraal zijn en de regels van het parlementair bedrijf nauwkeurig bewaken. Dat doet Fini zeker, maar als rechtgeaarde Italiaanse politicus kan hij de verleiding niet weerstaan om zich buiten de Kamer om te mengen in het politieke debat. En, hoe fascistisch zijn wortels ook mogen zijn, met regelmaat ventileert hij meningen die eerder progressief dan

Mussoliniaans geïnspireerd overkomen. Hij is bijvoorbeeld een voorstander van het geven van stemrecht aan immigranten. Mits die al langere tijd in Italië gevestigd zijn en netjes belasting betalen. En van het verlenen van Italiaans staatsburgerschap aan kinderen van immigranten die op Italiaans grondgebied geboren zijn. Op dit moment geldt in Italië het principe dat kinderen van immigranten die in Italië zijn geboren en opgegroeid pas op hun achttiende jaar staatsburger kunnen worden. Een schop tegen het zere been van coalitiepartner Lega Nord.

Berlusconi begint Fini ervan te verdenken dat deze zich met zijn uitlatingen tracht te profileren als de natuurlijke opvolger van de grote leider zelf. Geen onlogische gedachte, waar Berlusconi zelf naar alle waarschijnlijkheid ook wel eens mee heeft gespeeld. Maar die hij ook even snel weer terzijde heeft gelegd, want een koning wijst pas zijn opvolger aan als hij zijn eigen einde voelt naderen. En dat is bij Berlusconi in de jaren 2008 en 2009 absoluut niet het geval.

Wat wel steeds duidelijker naar voren komt, is het toenemende gemor binnen de partij. De onvrede groeit en groeit. Niet alleen bij Gianfranco Fini, die waarschuwt voor een overmaat aan 'Caesargedrag', maar ook bij andere ex-leden van *Alleanza Nazionale*. De ex-AN'ers missen hun eigen identiteit en voelen zich met huid en haar verzwolgen door de haai PDL. Van interne democratie is geen sprake. Partijcongressen zijn er niet of nauwelijks. Wie probeert zijn zegje te doen, wordt door de kring rond de leider meteen de mond gesnoerd.

Op 22 april 2009 komt al die onvrede tot een uitbarsting. Op een groot congres van het partijbestuur in Rome houdt Fini een lange tirade tegen alles wat er volgens hem niet deugt binnen de PDL. Hij heeft genoeg van de regionale geldingsdrang van de Lega, van het overwicht van die partij op Berlusconi, van het weglopen van de kiezers in het zuiden van Italië. En hij wil kunnen zeggen wat hij denkt. Er moet meer inspraak komen binnen de PDL.

Het is alsof er een bom ontploft in de zaal. Na Fini bestijgt Berlusconi het podium en veegt de vloer met hem aan. Als de Kamervoorzitter politiek wil bedrijven, moet hij zijn functie maar neerleggen. Als je lastig wilt zijn, dan doe je dat maar in je eigen tijd en in je eentje, is de boodschap. De televisiecamera's richten zich onmiddellijk op de eerste rij waar Fini steeds roder aanloopt in zijn stoel. Je ziet zijn lippen bewegen in een antwoord op Berlusconi's woorden. Bij gebrek aan microfoon blijft de inhoud van zijn commentaar verborgen, maar zijn gelaatsuitdrukking spreekt boekdelen. Op een gegeven moment wordt het hem te kwaad. Hij veert op uit zijn stoel, loopt met opgeheven vinger tot vlak onder het spreekgestoelte van Berlusconi en bijt hem toe: 'Wat ga je doen? Gooi je me eruit?' De breuk is een feit.

Eind juli zegt het bestuur van de PDL officieel het vertrouwen in Fini op. Die stapt onmiddellijk uit de partij en neemt een groep getrouwen met zich mee. (*Met Fini verlaten 33 Kamerleden en 10 Senatoren Berlusconi's partij.*) Niet alle exAN'ers overigens. Een aantal van hen blijft bij Berlusconi, in de overtuiging dat hun politieke toekomst daar veiliger is dan in Fini's nieuwe minifractie in het parlement. Die klein mag zijn, maar wel een aderlating betekent voor de regering. Want als gevolg van Fini's actie raakt Berlusconi de absolute meerderheid in de Kamer kwijt en begint de laatste fase van zijn regering waarin hij koste wat het kost moet proberen om een nieuwe meerderheid bij elkaar te sprokkelen. Dat doet hij door rechtse parlementariërs van kleinere partijen te overtuigen mee te stemmen met de regering of zelfs toe te treden tot de PDL. Berlusconi's overtuigingskracht blijkt in eerste instantie goed te werken. Volgens hardnekkige geruchten omdat de geachte afgevaardigden zich hebben laten verleiden door het aanbod van prestigieuze functies of zelfs geldbedragen. In de Italiaanse pers duikt al snel het woord 'koehandel' op. Maar hoe het ook zij, Berlusconi overleeft en gaat door.

Italië en de schuldencrisis

Ondertussen verkeert de wereld in de greep van de ergste crisis in tijden. Een crisis die begint in de Verenigde Staten en vervolgens overwaait naar andere landen. In 2010 richten de schijnwerpers zich op die landen die zuchten onder een grote staatsschuld of te maken hebben met een wankele economie. Portugal, Ierland, Griekenland, en daarna Spanje en Italië groeien uit tot de zorgenkinderen van de Eurozone. Het gaat van PIGS naar PIIGS, waarbij die tweede I voor Italië staat. Een land met bijna 60 miljoen inwoners en in 2010 een staatsschuld van meer dan 120% van het BBP. Een staatsschuld die nog verder zal oplopen en in oktober 2012 tot boven de 2000 miljard euro is gegroeid. (*Gegevens Banca d'Italia december 2012*)

Hoe komt Italië aan die enorme schuldenlast? In 1960 had het land omgerekend in euro amper 4 miljard staatsschuld. In 1980 was de staatsschuld 60% van het BBP, min of meer zoals in de andere landen van het Europa van de 15 lidstaten. Maar dan slaat de Italiaanse schuld op hol om in 1994 maar liefst 121% van het BBP te bedragen. (*Voor een uitgebreidere behandeling zie het interview met econoom Marcello Messeri in hoofdstuk 7*)

Silvio Berlusconi begint bij zijn eerste ambtstermijn als premier in datzelfde jaar dus met een fikse erfenis. Onder zijn vier kabinetten zal de staatsschuld niet dalen. Die zal eerder stijgen na korte perioden van daling onder een zakenkabinet of onder

een regering geleid door Romano Prodi. Maar geen enkele regering, links of rechts, heeft zich echt ingespannen om de staatsschuld hard aan te pakken.

Bijna twintig jaar geleden was Italië's ook toen al pittige staatsschuld geen belemmering voor het land om toch genoeg leningen af te sluiten om de uitgaven te kunnen blijven betalen. Vanwege de lucratieve rente werden veel staatsobligaties door de Italianen zelf gekocht als belegging. Maar nu is de situatie drastisch gewijzigd. Door het gebrek aan vertrouwen is het voor Italië steeds moeilijker om zijn staatsleningen kwijt te raken. Waardoor de rente stijgt en het nog moeilijker wordt om de obligaties te plaatsen. Een vicieuze cirkel die zonder een herstel van het internationale vertrouwen in Italië nauwelijks te doorbreken lijkt.

In de loop van de crisis doet er ook een nieuw Engels woord zijn intrede in het Italiaanse vocabularium: *spread*. Oftewel het verschil in rentestand tussen de Italiaanse en de Duitse tienjarige staatsleningen. Hoe hoger die *spread*, des te nijpender wordt de situatie voor Italië en des te groter de twijfels op de financiële markten en bij de regeringen van andere landen over de houdbaarheid van de Italiaanse staatsschuld. Ieder rentepunt meer kost Italië uiteindelijk 15 tot 20 miljard euro meer aan te betalen rente. Het zijn rentelasten die niet te dragen lijken. En Italië, dat weet en schrijft zo ongeveer iedere econoom, mag niet omvallen. Als derde economie van Europa is het *too big to fail* en zou het bij een eventueel bankroet de euro in zijn val meesleuren.

Premier Berlusconi lijkt weinig onder de indruk van alle commotie. Hij laat geen kans voorbijgaan om de Italianen en de buitenwereld te verzekeren dat Italië geen last heeft van de crisis. Eind 2010 laat hij vol optimisme weten dat Italië in 2011 een sterker en competitiever land zal zijn. Dankzij alle hervormingen die zijn regering heeft doorgevoerd. Halverwege 2011 verkondigt hij tijdens een persconferentie naast een somber kijkende minister van Financiën Giulio Tremonti dat het ergste achter de rug is en Italië alweer bezig is op te krabbelen. En vlak voor zijn aftreden beweert hij op de G20 in Cannes nog met grote stelligheid dat Italië er goed voor staat: 'De restaurants zitten vol, er is geen plek te krijgen in een vliegtuig of op een vakantiebestemming.' Die bewering over de volle restaurants groeit in Italië in een handomdraai uit tot een gevleugelde opmerking. Crisis? Hoezo crisis?

Rubygate en het imago van Italië

Vraag: hoe belangrijk is het imago van een land (en van zijn leider) in de rest van de wereld? Antwoord: heel belangrijk.

En dat heeft Italië de afgelopen jaren geweten. En met Italië ook het legertje journalisten dat, net als ik, moest berichten over dit prachtige maar o zo complexe land. Vanaf 2009 ging het in sneltreinvaart bergaf met onze berichtgeving. Niet wat de kwaliteit betreft, voor zover ik dat kan beoordelen, maar wat betreft de keuze van de onderwerpen. Een keuze waartoe we gedwongen werden door de enorme aandacht voor de man die meer en meer uitgroeide tot de ‘sultan van Italië’.
Compleet met harem.

Het begon met foto's van de feestjes die Berlusconi organiseerde in de tuin van zijn landgoed Villa Certosa op het eiland Sardinië. Volgens de berichten werden ieder weekend danseressen, tv-sterretjes en vrienden van de premier per militair vliegtuig ingevlogen om zich te vermaken in het luxueuze pretpark. De foto's werden afgedrukt in de serieuze Spaanse krant *El País* en alle internationale media smulden ervan mee. Maar van die feestjes kun je nog zeggen dat het privéaangelegenheden zijn van Berlusconi en dat de man zelf mag beslissen hoe hij zijn vrije tijd doorbrengt. Al blijft het natuurlijk dubieus dat regeringsvliegtuigen werden ingezet om de gasten te vervoeren.

Maar de toestand werd ingewikkelder toen er boeken uitkwamen over de vele schandalen rond de premier die in de berichtgeving van de door Berlusconi gecontroleerde kranten en televisiekanalen nauwelijks aan bod kwamen. (*Zie Gomez, Lillo en Travaglio, Papi, Berlusconi en de vrouwen, 2010*) En de vlam sloeg helemaal in de pan toen begin 2011 *Rubygate* het licht zag. Het schandaal rond het Marokkaanse meisje Karima El Mahroug, beter bekend onder haar artiestennaam *Ruby Rubacuori*, Ruby de Hartendief. Zij zou een seksuele relatie met Silvio Berlusconi hebben gehad terwijl ze nog minderjarig was. De zaak kwam in de publiciteit toen bleek dat Ruby in mei 2010 was opgepakt op verdenking van diefstal en in een politiecel van Milaan was beland. Daar was ze enkele uren later weer vrijgelaten na telefonisch aandringen van Berlusconi, die zich op dat moment in Parijs bevond. Berlusconi had al zijn invloed aangewend onder het mom dat haar detentie de diplomatieke betrekkingen tussen Italië en Egypte zouden kunnen schaden. Het meisje was namelijk, aldus de premier, ‘het nichtje van de Egyptische president Moebarak’.

Zo gauw de berichten in de pers kwamen, begon justitie een onderzoek dat na enige tijd tot een proces leidde. Berlusconi werd beschuldigd van ambtsmisbruik toen hij de politie onder druk zette om Ruby vrij te laten en van het aanzetten tot prostitutie van een minderjarige. Overigens is het eerste misdrijf aanmerkelijk zwaarder dan het tweede. Maar voor de internationale media was het verhaal van de 70+-premier die seks zou hebben gehad met een 17-jarige wulpse schone natuurlijk

veel en veel sappiger. Om nog maar te zwijgen van de likkebaardend lekkere verhalen over de vele jonge vrouwen die op kosten van Berlusconi in een appartementencomplex in Milaan woonden. Een ware harem, zo schreven de kranten, waar door medewerkers van de premier meisjes uit werden gekozen om een avondje (en soms een nachtje) door te brengen in de villa van Berlusconi in het Lombardische plaatsje Arcore. Door de anti-Berlusconi'ers meteen omgedoopt tot 'Villa Hardcore'. De jonge vrouwen zouden hebben staan dringen om mee te mogen doen. In ruil voor enveloppen met geld, juwelen en cd's met Napolitaanse liedjes die Berlusconi zelf schrijft en vervolgens opneemt met zijn huisgitarist Mariano Apicella. In de hoop er financieel beter van te worden en wie weet, een rolletje te kunnen bemachtigen in een van de vele tv-shows op Berlusconi's zenders.

Volgens een getergde Berlusconi was het allemaal klinkklare onzin. De avondjes bestonden uit keurige etentjes met een selecte groep gasten, waarbij het gezelschap na afloop naar films keek (over Berlusconi's successen) of naar liedjes luisterde. Netjes en heel gezellig. Van erotische taferelen of handtastelijkheden was totaal geen sprake. Helaas voor Berlusconi vertelden sommigen van de jonge vrouwen in eerste instantie duidelijk andere versies van wat er allemaal gebeurde. Vooral in de kelder van Berlusconi's Milanese villa. Paal- en *lap*-dansjes, verkleedpartijen waarbij sommige meisjes als verpleegster of politieagente paradeerden en veel gefruunik en gefriemel van de kant van de aanwezige, vooral oudere heren. Berlusconi zelf zou deze partijtjes de naam *bunga bunga*-feestjes hebben gegeven. 'Onzin,' aldus de premier tijdens de zoveelste persconferentie, '*bunga bunga* is gewoon een naam voor onschuldige burleske feestjes.'

Op het moment van het schrijven van dit hoofdstuk is het proces nog in volle gang. (*Begin januari 2013*) Naar verwacht doet de rechter in de vroege lente van 2013 uitspraak. Hoogstwaarschijnlijk zal dat pas na de verkiezingen van 24 en 25 februari gebeuren, want de advocaten van Berlusconi doen er werkelijk alles aan om de rechtsgang te vertragen. Hun belangrijkste getuige, Ruby zelf, was half december onvindbaar op het moment dat ze in de rechtszaal moest verschijnen. Ze bleek voor een maand vakantie naar Mexico te zijn vertrokken. De advocaten wisten naar eigen zeggen van niets. Vermoedelijk zal ook Ruby bevestigen wat zo ongeveer alle jonge vrouwen die als getuige zijn opgeroepen vertellen, namelijk Berlusconi's versie. Het is opmerkelijk dat bijna al deze vrouwen toegeven door hem onderhouden te worden. Ze ontvangen enveloppen met 2500 of meer euro per maand. Want Silvio Berlusconi is een vrijgevig man, zo zegt hij zelf, en als hij een mens in nood ziet, wil hij graag helpen.

Internationaal gezien sleurden de combinatie van het hardnekkig ontkennen van de

crisis en de *bunga bunga*-schandalen Berlusconi's toch al twijfelachtige reputatie de diepte in. En met hem ook het imago van Italië als serieus Europees land. Italië werd zagezegd in de ogen van de wereld steeds meer een bananenrepubliek met een oversekste bejaarde clown als leider. Het was tenenkrommend om aan te moeten zien. En ook daadwerkelijk schadelijk voor de economie. Een ondernemer uit Noord-Italië gaf me daar in het najaar van 2011 een voorbeeld van. Zijn fabriekje maakt metalen onderdelen van een zeer bijzondere legering voor medische apparatuur en is daarin marktleider. Een typisch voorbeeld van Italiaanse creativiteit en vernuft, gepaard met veel doorzettingsvermogen en keihard werken. 'Als ik naar een beurs ga,' zo zei hij, 'neem ik voor mogelijke nieuwe afnemers folders mee in allerlei talen: Frans, Engels, Duits, Spaans en Italiaans. En als ze dan onder de indruk zijn en zaken willen doen, vertel ik na een dag of twee dat ik geen Spanjaard ben maar Italiaan.' Hij zuchtte diep: 'Anders gaan ze meteen lachen en grappen maken over *bunga bunga*.'

Berlusconi als de risee van Europa. Hoe vreselijk gevoelig dit alles toen lag heb ik tot mijn verbazing zelf ook aan den lijve ondervonden. Half oktober 2011 mocht ik bij de plechtige opening van twee archeologische tentoonstellingen over de Etrusken in de Lutherse Kerk in Amsterdam een lezing over Berlusconi houden. Vermoedelijk had de organisatie mij uitgenodigd om de verder wat droge betogen van een vrolijke noot te voorzien. Mijn lezing was nog niet afgelopen of de in de zaal aanwezige Italiaanse ambassadeur nam het woord en verklaarde dat ik hem, de Italiaanse premier en het hele Italiaanse volk beledigd had. Vervolgens stoof hij met zijn hele gevolg woedend de zaal uit. Aanleiding voor zijn woede waren woorden als Berlusconi, *bunga bunga* en Ruby. Woorden die deel uitmaakten van mijn mild humoristisch bedoelde verhaal over Mannen met Macht in het Moderne Italië dat ik in het voor de ambassadeur volledig onverstaanbare Nederlands mocht vertellen. Achteraf heeft de organisatie zich tegenover mij verontschuldigd – het was een typisch geval van de verkeerde persoon op de verkeerde plek, en heeft men ook de ambassadeur uitgebreid excuses aangeboden. Maar feit blijft dat men in Nederland blijkbaar niet begrepen had hoe vreselijk gevoelig alle internationale ophef over Berlusconi bij veel Italianen lag. Vooral bij diegenen die Italië in het buitenland moesten vertegenwoordigen.

Afgelopen zomer ben ik de inmiddels ex-ambassadeur bij toeval in Turijn tegengekomen. Hij vertelde mij dat ik hem wel in een heel lastig parket had gebracht en dat hij zich door de omstandigheden gedwongen had gevoeld om zo fel te reageren. Tot en met een klacht bij minister Rosenthal van Buitenlandse Zaken en een verzoek om mijn ontslag aan de directeur van de NOS. Maar nu, glimlachte hij, was

die vreselijke periode gelukkig voorbij en konden we erom lachen. We hebben elkaar de hand geschud en het voorval definitief begraven.

Op naar het einde

In oktober 2011 strompelt de regering-Berlusconi moeizaam voort. Naar dan in de pers naar buiten komt had de regering-Berlusconi in augustus al een brief van de Europese Centrale Bank ontvangen waarin gemaand werd om zo snel mogelijk het vertrouwen van de financiële markten terug te winnen. Meer dan een brief was het een ultimatum, ondertekend door de toenmalige president Jean-Claude Trichet en door zijn aanstaande opvolger Mario Draghi. Berlusconi had dan wel beloofd het begrotingsevenwicht in 2014 te herstellen en een aantal maatregelen afgekondigd, maar volgens de ECB was dat volstrekt niet genoeg. In de brief werd een lijstje gedicteerd met snel door te voeren hervormingen zodat Italië economisch weer zou gaan groeien en de *spread* zou kunnen gaan dalen. Onder druk gezet door Europa komt Berlusconi in oktober met een antwoord. Een lange lijst hervormingen waarmee hij hoopt de gemoederen te bedaren. Maar het is eigenlijk al te laat. Niemand gelooft hem meer.

Hoe erg het gesteld is met dat gebrek aan geloofwaardigheid, blijkt uit een memorabele episode tijdens een vergadering van de Europese Raad in Brussel op 23 oktober 2011. Angela Merkel en Nicolas Sarkozy luisteren naast elkaar naar een journaliste die de Franse president vraagt of hij weer vertrouwen in Berlusconi en Italië heeft, nu de Italiaanse premier met zijn hervormingsplannen op de proppen is gekomen. Al tijdens de vraag schudt Sarkozy wat lacherig met zijn hoofd heen en weer. Maar als de journaliste eenmaal is uitgesproken, begint de tragiek pas echt. Met een meewarig lachje op zijn gezicht kijkt Sarkozy zwijgend opzij naar Merkel, die wat onhandig teruglacht. Na vijf eindeloze seconden komt pas het serieuze politieke antwoord van de Franse president. Maar die vijf seconden spottende stilte waren de doodsteek voor Berlusconi. Alle Italianen die ik erover sprak, voelden zich intens beledigd. Voor- en tegenstanders van Berlusconi om het even. Zo diep was het imago van het land nog nooit gezakt.

Daags na het voorval laten Duitse woordvoerders weten dat alles op een misverstand berust. De lachjes waren het gevolg van de onzekerheid bij beide leiders wie als eerste de vraag moest beantwoorden. Ook circuleert de verklaring dat Merkel en Sarkozy lachten omdat ze onwillekeurig moesten terugdenken aan het moment waarop Berlusconi gedurende de net afgelopen vergadering even was

weggedoezeld. Bijna een jaar na zijn val verklaart Berlusconi tijdens een persconferentie dat Merkel en Sarkozy met hun manier van doen bewust hebben geprobeerd om zijn internationale geloofwaardigheid om zeep te helpen. Bedoeld of onbedoeld, dat was ontegenzeggelijk het eindresultaat, naar achteraf blijkt.

En alsof dat allemaal nog niet genoeg is, moet Berlusconi ook nog accepteren dat een delegatie van het Internationaal Monetair Fonds zal komen controleren of de hervormingen echt worden doorgezet. Volgens veel commentatoren is Italië in feite onder curatele gesteld.

Op 8 november gebeurt dan het onvermijdelijke. Bij de eigenlijk simpele stemming in de Kamer over de goedkeuring van de jaarrekening over 2010 gaat Berlusconi's meerderheid onderuit. Hoewel hij al verschillende keren op het nippertje vertrouwensstemmingen had overleefd, struikelt hij nu over wat eigenlijk gewoon een hamerstuk is. *(De oppositie stemt niet mee, zodat de jaarrekening wordt goedgekeurd met 308 stemmen voor, nul tegen en 1 onthouding. Berlusconi komt dus niet aan zijn benodigde meerderheid van 316)* Op het moment van stemming zit de premier met een van spanning vertrokken gezicht in de regeringsbankjes. Als de uitslag wordt bekendgemaakt, trekt hij wit weg en krabbelt wat woorden op een velletje papier. Later zullen de televisiejournaals laten zien dat hij daar de volgende zinnestukjes op had geschreven: '308 (min 8 verraders),' 'ontslag indienen' en 'president van de republiek'.

Maar zover is het nog niet. Als Berlusconi zonder een woord met zijn medewerkers te wisselen de Kamer verlaat, is hij vast van plan door te blijven knokken tot het bittere eind. Hij kan nog niet bevroeden hoe dichtbij dat einde al is. Dat weet wel de man die een dag later, op 9 november, een cruciale daad stelt. President Giorgio Napolitano benoemt dan, tot ieders verrassing, oud-Eurocommissaris Mario Monti tot senator-voor-het-leven, en lanceert daarmee de kandidatuur van Monti als Berlusconi's opvolger. Met onmiddellijke ingang.